

שלום עליכם, דאָ רעדט מאַקס כּאָהן אין פּאַריז. מיר זענען דעם 1^{טן} יולי 2009, און איך בין דאָ מיט בתיה באָום.
בתיה, דערציילט אונדז וועגן אייַערע אַקטיוויטעטן

Sholem-Aleykhem, ici Max Kohn, de Paris. Nous sommes le 1er juillet 2009, et je suis avec Batia Baum. Batia, racontez-nous s'il vous plaît vos activités.

Sholem-Aleykhem, this is Maw Kohn speaking from Paris. We are July 1st, 2009, and I am now with Batia Baum. Batia, please tell us about your activity.

איך באַשעפּטיק זיך מיט ייִדיש זינט שוין די אַכציקער יאָרן. כּהאַב אָנגעהויבן זיך לערנען, און כּהאַב באַלד אָנגעהויבן צו לערנען אַנדערע. און אַזוי ס'איז שוין יאָרן, וואָס איך גיב אָן ייִדישע קורסן. און כּהאַב אויך אָנגעהויבן צו איבערזעצן, און איך זען איבער

Je m'occupe de yiddish depuis les années 1980. C'est alors que j'ai commencé à l'apprendre et, presque aussitôt, à l'enseigner à d'autres. Ainsi, cela fait des années que je donne des cours de yiddish. C'est au même moment que j'ai commencé à traduire, et je traduis toujours.

I have been active in relation with Yiddish since the 1980s. I began with learning it, and almost at the same time, I started teaching it also.

דאָס הייסט, אַז איר האָט אָנגעהויבן זיך צו לערנען ייִדיש אַליין, און אין דער זעלבער צײַט אָנגעהויבן צו לערנען אַנדערע

Donc, vous avez commencé à apprendre le yiddish toute seule, et en même temps vous commenciez aussi à l'enseigner.

So you began with learning Yiddish by yourself, and at the same time you started teaching it ?

כּהאַב קודם אָנגעהויבן זיך צו לערנען : כּבין געגאַנגען אין אַ ייִדיש זומער-קורס אין אוניווערסיטעט, אין אַקספּאָרד, און באַלד ווען איך בין צוריקגעקומען, האָט מען מיר געבעטן, איך זאָל געבן אַ ייִדיש קורס. ס'איז געווען, ווי מע וואָלט מיר אַרײַנגעוואָרפֿן אין וואַסער און : « שוים ! ». און אַזוי האָב איך אָנגעהויבן לערנען אַנדערע

J'ai d'abord commencé à l'apprendre : j'ai rejoint une université d'été, à Oxford, puis, dès que je suis revenue à Paris, on m'a demandé de donner un cours de yiddish. C'était comme si on m'avait jeté à l'eau et dit « nage ! ». C'est ainsi que j'ai commencé à enseigner.

First I began learning : I joined a summer course at Oxford University, and as soon as I was back, I was asked to give out a Yiddish course. It was just as if I had been thrown into water and bidden to swim. That's how I started teach Yiddish.

? אָבער ייִדיש איז אייַער מאַמע שפּראַך

Mais le yiddish est votre langue maternelle ?

But Yiddish is your mother's language ?

מאַמע-לשון, יאָ. ד.ה. אַז די מאַמע האָט יאָ גערעדט ייִדיש, אָבער איך קיינמאָל נישט...

La mamè-loshn, la langue de ma mère, oui. En fait, ma mère parlait bien le yiddish, mais moi, jamais.

Yes, mother-tongue (mamè loshn), this means that my mother did speak Yiddish, but I never did.

? פֿאַרוואָס

Pourquoi ?

Why ?

ווייל איך בין געבוירן געוואָרן סוף 1941, בשעת דער מלחמה, און ביי די ערשטע ווערטער וואָס איך האָב אָנגעהויבן רעדן אין דרויסן אויף ייִדיש, האָט מיר שוין די מאַמע צוגעלייגט אַ האַנט אויפֿן מויל און איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז מע טאָר נישט רעדן. און אַזוי האָב איך קיינמאָל נישט גערעדט.

Parce que je suis née à la fin 1941, durant la Guerre, et aux premiers mots yiddish que j'ai prononcés au dehors, ma mère m'a posé la main sur la bouche. J'ai compris qu'il était interdit de parler. Voilà pourquoi je n'ai jamais parlé.

Because I was born at the end of 1941, during the Second World War. And the first Yiddish words I spoke out, were actually choked by my mother, who put her hand on my mouth, and I understood, that you were not allowed to speak. That is why I never actually spoke it.

? און דער טאָטע

Et votre père ?

And what about your father ?

דער טאָטע איז דערשאָסן געוואָרן אין דער מלחמה, און איך האָב אים קיינמאָל נישט געזען. ער האָט מיר קיינמאָל נישט געזען, ווייל ער איז שוין אַרעסטירט געווען ווען איך בין געבוירן געוואָרן – און די מאַמע אויך, ווייל איך בין כמעט געבוירן געוואָרן אין תּפֿיסה.

Mon père a été fusillé durant la guerre ; je ne l'ai jamais vu, et il ne m'a jamais vue, car il était déjà arrêté lorsque je suis née – ma mère aussi, d'ailleurs, je suis presque née en prison.

My father was shot during the War ; I did never even see him, and he did never see me, for he had been arrested when I was born – my mother too, by the way, I was almost born in a prison.

? וווּ איז דאָס געווען ? אין וואָסערער שטאָט

Où cela s'est-il passé ? Dans quelle ville ?

Where did that take place ? In which city ?

איך בין געבוירן געוואָרן אין פֿאַריז, און עלטערן זענען געווען אינעם ייִדישן ווידערשטאַנד, אינעם קאָמוניסטישן ייִדישן ווידערשטאַנד, און מיין טאָטן האָט מען פֿאַרשיקט אין פֿיטיווייע, דאָס איז געווען אַ לאַגער אין (פֿאַר אַ נקרייך). און אים האָט מען גענומען און דערשאָסן ווי אַן אַטאַזש (נ.ב. - ערבֿניק).

Je suis née à Paris, et mes parents faisaient partie de la résistance juive, de la résistance communiste juive. Mon père a été envoyé au camp de Pithiviers, d'où il a été pris pour être fusillé, comme otage.

I was born in Paris, and my parents were active in the Jewish underground, in the Jewish communist underground. My father was sent to Pithiviers, an internment camp in France. From there, he was taken and shot as a hostage.

? ווען איז ער דערשאָסן געוואָרן

Quand a-t-il été fusillé ?

When was he shot dead ?

אין מאַרץ 1942. אָבער ער איז געווען אין לאַגער, מען האָט זיך נישט דערוואַסט.

En mars 1942. Mais comme il avait été interné dans un camp, on ne l'a pas su, alors.

It was in March 1942. But since he had been interned in a mandatory camp, we did not know then that it happened.

ד.ה. אַז איר האָט אים קיינמאָל נישט געקענט. וואָס איז געווען זײַן נאָמען ?

Donc, vous ne l'avez jamais connu. Quel était son nom ?
So, you never knew him. What was his name ?

אברהם בוים

Avrom Baum.

און די מאַמע, ווי הייסט זי ?

Et votre mère, comment s'appelle-t-elle ?
And your mother, what is her name ?

די מאַמע האָט געהייסן חיה קירשנצווייג. זי איז געווען פֿון אַ קליין שטעטל לעבן ראָדעם, פֿשיטיק, וואָס מע קען דעם נאָמען, ווייל ס'איז געווען אין 1936 אַ באַרימטער פּאָגראַם דאָרטן, און אַ פּראָצעס וואָס האָט געהאַט אַ רושם.

Ma mère s'appelait Khaye Kierszenwajg. Elle était d'une petite bourgade près de Radom, Przytik, dont le nom est connu car un fameux pogrom y a été perpétré en 1936, suivi d'un procès qui a fait du bruit^[1].
My mother's name was Khaya Kirshentsvayg. She was from a little Jewish town near Radom : Przytik. This town remained famous, owing to a famous pogrom who was perpetrated there, in 1936, and to a process that arouse impressive reactions.

דער טאָטע, פֿון וואָסערער שטאָט איז ער ?

Et votre père, de quelle ville est-il ?
And your father, from which town was he ?

דער טאָטע איז געווען פֿון כעלעם – דאָס טאָר מען נישט זאָגן, נאָר אַזוי איז עס

Mon père était de Chelm – ce qu'il vaut mieux ne pas avouer, mais c'es pourtant le cas !
My father was from Chelm – which you should never confess, yet he was from there indeed !

?! אויף אן אמתן געדאָגט

C'est vrai ? !
Really ?!

יאָ, יאָ, פֿון כעלעם, און ער איז געווען אַ פּלימיעניק פֿון אַרטור זיגיעלבוים

Oui, oui, de Chelm, et il était un neveu d'Artur Zygielbojm.
Yes, he was from Chelm and besides Artur Zygielbojm's a nephew.

וואָס איז געשען נאָכהער מיט אייער מאַמען אין דער מלחמה צײַט ?

Que s'est-il passé pour votre mère, durant la guerre ?
What happened to your mother during the war ?

די מאַמע איז אַנטלאָפֿן פֿון פּאַריז קיין דרום-פֿראַנקרײַך, מיט מיר און מיט מיין קוזינע, און דאָס איז געווען די גאַנצע משפּחה וואָס זי האָט געקענט איינחזרן. און מיר זענען געווען אין ליאָנ, באַהאַלטן, אין אַ בוידעם, און יאָ, איך בין געווען באַהאַלטן אין אַ בוידעם מיט אַ מאַמען וואָס האָט גערעדט ייִדיש, און אַ יונג מיידל וואָס האָט גערעדט פּראַנצויזיש. און איך האָב געהערט ייִדיש, אָבער די ווערטער... די מאַמע איז אויך געווען אין דעם ווידערשטאַנד, און

די אָרגאַניזאַציע האָט מיך באַהאַלטן בײַ פּויערים, און די מאַמע האָט שוין נישט געוויסט וווּ איך בין. און דארטן, בין איך געשוויגן. איך האָב געוויסט, אַז מע טאָר נישט רעדן, אָבער וואָס מע מעג מען יאָ און וואָס מע טאָר נישט, האָב איך נישט געוויסט. בין איך געוואָרן אַ שווייגערין

Ma mère a fui Paris vers le sud de la France, avec ma cousine et moi, et c'était la seule famille qu'elle ait pu rassembler. Nous sommes arrivées à Lyon, où nous étions cachées, dans un grenier et, oui, j'étais cachée dans un grenier avec ma mère qui parlait yiddish et une jeune fille qui parlait français. Donc j'entendais le yiddish, mais les mots... Ma mère était aussi dans la résistance, et l'organisation m'a ensuite cachée chez des paysans ; ma mère ne savait pas où j'étais. Et là-bas, je me suis tue. Je savais qu'il ne fallait pas parler, mais ce qu'on pouvait dire et ce qu'il ne fallait pas dire, je ne le savais pas. Je suis devenue taiseuse.

My mother fled from Paris southwards in France, taking with her my cousin and me, which was the only family she retrieved. We came to Lyon, where we have been hidden, in an attic. So, yes, I have been hidden in an attic with my mother speaking Yiddish and my cousin, French. So I did hear Yiddish, yet the words... My mother was also an underground activist, and the organisation hid me later on at peasants', without my mother knowing where I was. And there, I shut up. I knew that speaking was not allowed, and was not able to draw a distinction between what was allowed and what was forbidden. Thus I became taciturn.

? ביז וואָנען ?

Jusqu'à quand ?

Untill when ?

ביז נאָכן קריג. די מאַמע האָט מיך צוריקגעפֿונען, און איך בין נאָך געווען עטלעכע יאָרן אין אַ קינדערהיים. Jusqu'à après la guerre. Ma mère m'a retrouvée, et j'ai ensuite passé quelques années dans une maison d'enfants.

Untill the aftermath of the War. My mother found me back, then I spent a few years in a children's home.

? ווי לאַנג ?

Combien de temps ?

How long ?

ביז 1948. ביזן יאָר 1948.

Jusqu'en 1948.

Till 1948.

? ווען האָט זי אײַך צוריקגעפֿונען, אײַער מאַמע ?

Quand vous a-t-elle retrouvée, votre mère ?

When did she found you back, your mother ?

באַלד נאָכן קריג.

Juste après la guerre.

Right after the end of the War.

באַלד נאָך דער מלחמה.

Juste après la guerre.

Right after the War.

מיר הערן אונדזער אייראָפּעיִשן קאָרעספּאָנדענט מאַקס כּאָהן, וואָס רעדט מיט דער איבערזעצערין און לערערין בתיה באָום, אין פּאַריז.

Nous écoutons notre correspondant en Europe, Max Kohn, qui parle avec la traductrice et enseignante Batia Baum.

? איר האָט נישט קיין ברודער, קיין שוועסטער

Vous n'avez pas de frère, ni de sœur ?
You have no brother or sister ?

יא, כ'האָב אַ ינגערע שוועסטער, וואָס איז ינגער פֿון מיר מיט 13 יאָר.
Si, j'ai une sœur, de treize ans ma cadette.
I have a sister, who is younger than me by 13 years.

זי האָט דערלעבט עפעס אנדערש, ניין ? בשייכות מיט יידיש
Elle a vécu les choses autrement, par rapport au yiddish ?
She experienced things in a different way, as far as Yiddish is concerned ?

זי האָט געהערט רעדן, ווייל מיר האָבן געלעבט אין אַ יידישער סביבה, יאָ.
Elle l'a entendu, car elle nous vivions dans un milieu juif [yiddishophone], oui.
She did hear it, since we lived in a Jewish, Yiddish-speaking environment.

און ווען איר האָט אָנגעהויבן צוריק זיך פֿאַראינטערעסירן אין יידיש, איז עס געווען שווער, ניין ?
Et lorsque vous avez recommencé à vous intéresser au yiddish, cela a dû être dur, non ?
And when you caught up with Yiddish, you probably had trouble, don't you ?

יא, ס'איז געווען זייער שווער. די שפראַך איז מיר צוריקגעקומען, ווייל איך האָב זיך געשפילט טעאָטער. און ביים שפילן טעאָטער האָט עפעס זיך ביי מיר אויפגעוועקט. כ'האָב געזוכט נישט טאַקע אַ שפראַך, נאָר – אַ קול, אַ שטימע. און ביסלעכווייז, האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז די שטימע וואָס איך זוך איז געווען – די שטימע פֿון דער יידישער שפראַך. און ס'האָט אָנגעהויבן זיך אויפצוועקן אין מיר – אויפֿוועקן אין קאָפּ, אויפֿוועקן אין די אויערן, אָבער ס'איז געווען זייער שווער דאָס אויפצולייגן אויף דער צונג.

Oui, cela a été très dur. La langue m'est revenue grâce au théâtre que j'ai pratiqué. En jouant au théâtre, quelque chose en moi s'est réveillé. Je ne recherchais pas tant, en fait, une langue, qu'une voix. Et peu à peu, j'ai compris que la voix que je recherchais était celle de la langue yiddish. Elle a commencé à se réveiller en moi, dans la tête, dans l'oreille, mais il m'a été très dur de la remettre sur ma langue.
Yes, a severe trouble. I got the language back because I played theatre. And when playing, I got something waking up. I was not so much seeking a language as a voice. So gradually, I grew aware that the voice I was seeking was this of the Yiddish language itself. Then it started waking up in me, waking up in my head, in my ears, but it was really not easy to put it on my own tongue.

און איר זעצט איבער ביכער אויכעט, פֿון יידיש אין פֿראַנצייזיש
Et vous traduisez des livres aussi, du yiddish en français.
You also translate books, from Yiddish to French.

Oui.
Yes.

יא.

? וואָסערע ביכער

Quels livres ?
Which books ?

כ'האָב אָנגעהויבן איבערזעצן אין אַ קליינער גרופע, וואָס מיר האָבן געמאַכט, פֿון זינגערס. מיר פֿלעגן זינגען און פֿאַרלעזן לידער, מיט זשאַק גראַבער און וויאַלעט שמייער, און פֿאַל שפּיגעל מאַן, מע האָט אַזוי גאַסטראָלירט אַ ביסל. און כ'האָב אָנגעהויבן צו איבערזעצן לידער, אויף פֿאַרצושטעלן צום פּובליקום. און דערנאָך האָב איך איבערגעזעצט פֿון יוֹסֶף בּוֹל אַוּוּ אַ ווערק וואָס הייסט אויף פֿראַנצייזיש "יאָסיק", און כ'האָב געקראָגן אַ פרעמיע, אַ באַרימטע פרעמיע פֿאַר איבערזעצונג, פֿאַר דעם דאָזיקן בוך, וואָס הייסט אויף יידיש "דער ציילונגען פֿונעם אַלטן מאַרק". יוֹסֶף בּוֹל אַוּוּ איז געווען אַ דראַמאַטורג, אַ שוישפּילער, און ער דערציילט פֿון זיין לעבן, פֿון זיינע קינדער-יאָרן אין ווילנע, אין אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. זייער אַן אינטערעסאַנט, זייער אַ שיין בוך.

J'ai commencé par traduire au sein d'un petit groupe que nous avons créé, de chanteurs. Nous chantions et disions des textes de chansons, avec Jacques Grober et Violette Szmajer, ainsi que Paul Spiegelman. Nous avons même un peu tourné. Et j'ai commencé à traduire des chants, afin de les dire en public. Puis, j'ai traduit une œuvre de Josef Bulov, qui est intitulée en français « *Yossik* »; j'ai même reçu un prix de traduction renommé pour ce livre, qui s'appelle en yiddish « *Récits de la place du Vieux-Marché* ». Josef Bulov était un dramaturge, un comédien, et il y raconte sa vie, son enfance à Vilno, au début du 20ème siècle. Un très beau livre, très intéressant.

I took up translating within a small group that we set up, with singers. We would sing and say songs' texts, with Jacques Grober, Violette Szmajer and Paul Spiegelman, we even went on a few tours. I started with songs translations, for public recitations. Later on I set to translate a work by Yoyssef Bulov, who was eventually entitled in French « Yossik », and was awarded a renowned translation price on the account of the translation of this work, which is entitled in Yiddish « Tales of the Old Market Square ». Joseph Bulov was a playwright, an actor, and he told about his life, his childhood, in Vilno, in the early 20th century. It is really a beautiful and special book.

און די יידישע שפראך לעבט אין דער פֿראַנצויזישער שפראַך, אין אַן איבערזעצונג אַזאַ

Et la langue yiddish vit-elle dans la langue française, dans une traduction comme celle-là ?

And does the Yiddish language live on within the French language, in such a translation as this one ?

אויך האָפּ, ווייל דאָס זוך איך צו טאָן, אַז מע זאָל קענען הערן דעם ריטם פֿון דער יידישער שפראַך...

Je l'espère, car c'est ce que je cherche à faire, que l'on entende le rythme de la langue yiddish...

I hope so, since that's exactly what I am attempting to, to let hear the rhythm of the Yiddish language...

ער לעבט, דער ריטם

Et il vit, le rythme, dans la traduction ?

Does it live on, this rhythm, in the translation ?

דאָס דאַרפֿן זאָגן די לייענער, ווייל איך אַליין...

C'est aux lecteurs de le dire, car moi-même...

The readers have to tell, because I am not able...

...עס זענען דאָ לייענער, וואָס זאָגן אײַך

Il y a des lecteurs qui vous en parlent ?

Are there readers who talk to you about it ?

יאָ.

Oui.

Yes, there are.

וואָס זאָגן זיי

Que disent-ils ?

What do they say ?

זיי זאָגן אַז יאָ, אַז מע קען הערן דאָס יידיש. ליהאַב איבערגעזעצט פֿון מענדעלע מוכר-ספֿרים "די קליאַטשע", און ס'איז אַרויס דאָס יאָר, ביים פֿאַרלאַג "מעדעם" ביבליאָטעק" און איך האָפּ, און איך מײַן, אַז איך האָב עפעס אויפֿגעטאָן מיט דעם. ווען מ'האַט מיר געבעטן, איך זאָל עס איבערזעצן, בין איך געווען זייער צופֿרידן, ווייל איך האָב געפֿרעגט דער מאַמען, ווי אַזוי זי איז געוואָרן אַ יונגע קאַמוניסטקע... אין פּוילן, אין אַ שטעטל, בײַ די עלטערן וואָס זענען געווען פֿרומע. האָט זי מיר געזאָגט, עס איז געווען פֿון לייענען שלום-עליכמען און מענדעלען. זי האָט מיר דערציילט: זי האָט גענומען "די קליאַטשע", געשריבן עפעס וועגן דעם, און אויך באַקומען אַ פרעמיע. און דאָס האָט זי געלייענט מיטן טאַטן, וואָס איז געווען אַ שוחט, ער האָט נישט געלייענט אַזעלכע ביכער, אָבער דאָס האָט זי געלייענט פֿון אים, און זיי האָבן גערעדט פֿון דעם, און ווען איך האָב אַליין איבערגעזעצט דאָס בוך, האָב איך געפֿילט אין זיך פֿאַרוואָס די מאַמע האָט געקענט זאָגן אַז פֿון דעם איז זי געוואָרן אַ קאַמוניסטקע.

Ils disent que oui, que l'on peut entendre le yiddish. J'ai traduit de Mendele Moykher-Sforim « *La Haridelle* », qui est parue cette année, aux éditions Bibliothèque Medem. Et j'espère, je crois, que j'ai accompli là quelque chose. Quand on m'a demandé de traduire ce roman, j'en ai été très contente, car lorsque j'avais questionné ma mère pour savoir comment elle était devenue jeune communiste... en Pologne, dans une petite bourgade, auprès de parents qui étaient très pieux, elle m'a dit que c'était en lisant Sholem-Aleykhem et Mendele. Elle m'a raconté qu'elle avait emprunté « *La Haridelle* » et avait rédigé un texte à son sujet, récompensée elle aussi d'un prix. Et elle a lu ce livre avec son père, qui était abatteur rituel, et qui ne lisait pas ce genre de livres. Mais elle le lui a lu, et ils en ont parlé, et moi-même, quand j'ai traduit ce livre, j'ai ressenti en moi pourquoi ma mère pouvait dire que c'est par là qu'elle est devenue communiste.

They say that they do hear Yiddish. I translated from Mendelè Moykher-Sforim « the Mare », which was issued this year by the Bibliothèque Medem publishing, and I hope, and I believe, that I achieved something with it. When I was asked to translate this very work, I was very glad, because when I would ask my mother why she had become a young communist... in Poland, you know, in a little Jewish town, with her parents being very pious people, she would tell me that it was owing to reading Sholem-Aleykhem and Mendelè. She told me thus, that she had taken out « the Mare », and wrote a kind of essay about it, which she read to her father, a ritual slaughterhouse master (a trade practiced only by strictly observant men), who never read such books. But she did read it to him, and they discussed it, and many years later, while translating this book, I felt in myself why my mother could tell me that this very book made a communist of her.

ווי אזוי ? וואָס האָט איר פֿאַרשטאַנען ?

Comment ? Qu'avez-vous compris ?
How did you ? What did you understand ?

איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז איר בין אויך געקנאַטן פֿון דעם

J'ai compris que moi aussi j'étais pétrie de cela...
I made out that I was shaped by this book...

ה.ד.ה. פֿון דעם אידעאל

Vous voulez dire de cet idéal ?
You mean by this ideal ?

יא !

Oui !
Yes !

ברידערשאַפֿט און

La fraternité et...
Brotherhood and...

ברידערשאַפֿט, ניין... דאָס בוך איז אַ שאַרפֿע קריטיק פֿון דער געזעלשאַפֿט, פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפֿט, אָבער אויך פֿון דער גאַנצער געזעלשאַפֿט

Fraternité, non, je ne dirais pas ça... Ce livre est une critique féroce de la société, de la société juive mais aussi de la société dans son ensemble.

I wouldn't say brotherhood... This book is a fierce criticism of society ; indeed of the Jewish society, but also of the overall society.

אַ שיינעם דאַנק, בתיה
Merci beaucoup, Batia.
Thanks a lot, Batia.

אַ דאַנק.
Merci.
Thank you.

[1]- Gebirtik a écrit alors son fameux chant: *Es brent, briderlekh!*